

Тамара Демченко, Олександр Тарасенко (м. Чернігів)

ДО СКАРБНИЦІ ЦЕРКОВНОГО КРАЄЗНАВСТВА ЧЕРНІГІВЩИНИ

Рец. на кн.: Устименко В. Зведи свій храм: З історії Свято-Покровського трипрестольного храму с. Жукля на Чернігівщині. – К.: Вид-во «Академпрес», 2011. – 240 с.: іл.

Нова книга знаного в Україні краєзнавця Василя Устименка, лауреата премій імені М. Коцюбинського та Д. Яворницького продовжує започатковану раніше ним тему історії рідного села й водночас піднімає пласт практично не висвітлених проблем, в основі яких з'ясування впливу православного християнства на віруючих через всебічну характеристику церкви, що постала волею місцевого дідича, але за найактивнішої участі селян у с. Жукля на Чернігівщині. Ця провідна тема розкривається Автором у багаторівневому плані: екскурс у минуле села та родини Комстадіусів, розповідь про обставини закладання храму та його будівництво, історія священників Покровської церкви, боротьби з нею (дійсно складається враження, що в не такі вже далекі роки більшовицького безбожництва з нею боролися, як із живою істотою), обставини, що сприяли відродженню храму за доби «перебудови», спроба аналізу моральної, консолідувальної та духовно-культурної ролі божого храму у повсякденному житті сільської громади. У книзі вміщені цікаві біографічні нариси про ініціаторів і активістів тривалого процесу відродження жукланської парафії. Іншими словами, книжка адресована читачам з найрізноматнішими уподобаннями: кожний знайде для себе щось цікаве. І це перша позитивна риса рецензованої роботи.

З наукової точки зору варто виокремити декілька суттєвих моментів дослідження В. Устименка. Воно побудоване на значній джерельній базі, що в сукупності з краєзнавчою літературою дозволило Автору простежити основні віхи становлення та розвитку парафії. Оскільки розповідь у книзі стосується передовсім перлини української сільської храмової архітектури – церкви на честь Покрови Богородиці у с. Жукля, природно, що основна маса матеріалу висвітлює історію цього храму з початку ХХ ст. і до сьогодення. Варте всіляких похвал оприлюднення Автором цілої низки різноматнітих джерел, як-от: листи, церковні та клірові відомості Покровської парафії, справа з будівельно-архітектурними розрахунками та кресленнями, на основі яких споруджувалася Покровська кам'яна

церква, навіть передрукований уривок з дореволюційного часопису про «Торжество основания нового храма в с. Жукля», що містить цікаві подробиці столітньої давнини, перечитується з великим інтересом. Так само цінним у книзі є опис понад сімдесяти ікон із с. Жуклі, деякі з них представлені в якісних кольорових світлинах.

Варто нагадати, що в радянській краєзнавчій літературі можна зустріти імена представників класового ворога трудящого люду, його гнобителів, і в той же час абсолютне замовчування імен тих дідичів, хто прислужився розвитку місцевої громади. Аналізуючи ж рецензоване видання слід відзначити, що Автор не обійшов увагою постать Миколи Миколайовича Комстадіуса – ключової фігури в історії зведення Свято-Покровського храму в с. Жукля. Ця обставина дає підставу твердити, що поширені, а для багатьох аксіоматичні, твердження про непримиримість класових інтересів «низів» і «верхів» не завжди відповідали дійсності. У сільських мешканців Жуклі – типового села північної частини Чернігово-Сіверщини – і начальника конвою Його Імператорської Величності Миколи ІІ генерал-майора М. Комстадіуса (1866 – 1917) таки знайшлися точки дотику і спільні інтереси – будівництво церкви. Після того, як у 1910 р. згоріло приміщення сільського храму, М. Комстадіус вирішив збудувати «на цьому святому місці такий храм, що на теренах Малоросії ніхто ще не бачив. Привезу в село найкращих майстрів-храмотворців. А ви всі допоможете», – заявив він нібито селянам [с. 36]. Звичайно, ці слова можна трактувати як своєрідний пропагандистський штамп монархічної доби. Але й сьогодні опитані В. Устименком старожили села в один голос твердять про дбайливість і щирі турботи петербурзького царедворця, виявлені як до спорудження храму, так і до його будівників. Автор дуже доречно використав можливість методу усної історії для з'ясування питання, яке не відбилося у жодних документах. Виявилося, що на підсобних роботах по будівництву церк-

ви працювало майже все село, і жуклянци старшого віку й тепер пам'ятають і пишаються тим, що їхні дідусі й бабусі доклали й своїх рук до богугодної справи [с. 73–74]. Усна історія села наповнена легендами про будівництво храму, їх залюбки переповідає Автор. Впадає у вічі, що в них позитивно оцінюється роль М. Комстадіуса, багато гарних слів збереглося в пам'яті вдячних нащадків і про безпосередніх будівників. І знову ж таки, всупереч міфам радянської доби, виявляється, що автором архітектурного задуму храму став представник правлячої російської династії – великий князь Петро Миколайович Романов (1864 – 1931). Утілив у життя проект молодий на той час архітектор, випускник, згодом професор і навіть один час ректор столичної Академії мистецтв Андрій Євгенович Белоград (1875 – 1933) [с. 76]. Цих творчих особистостей, котрі знаходилися на різних щаблях тогочасної суспільної ієрархії, об'єднали не лише дружні стосунки із М. Комстадіусом, але й інтерес до церковної архітектури. В результаті поєднання таланту, зацікавленості й фінансових можливостей нетипових репрезентантів сановного Петербурга з ентузіазмом мешканців українського села і з'явилося диво – Свято-Покровська церква. Є чимало підстав для такого висновку. Так, кожна цеглина, яка пішла на будівництво храму, маркувалася «НК», на кожному із семи дзвонів, які виготовлялися у Петербурзі, теж карбувалася ця монограма. Автор рецензованої книжки підкреслює, що вона «несла в собі подвійне смислове значення – «Николай Комстадіус» і «Жукля» [с. 75]. Це досить красномовна деталь, яка відображає всю суперечливість історичного процесу, особливо в його переломні моменти, багатовекторність сил, що не тільки протиборствували, але й незрідка діяли суголосно. Можна припустити, що історія спорудження Божого храму у с. Жуклі змусить багатьох замислитися над перевагами еволюційного шляху у порівнянні з кривавими принадами революцій.

Один із розділів книжки, названий «Репресивні дії держави проти церкви» відображає ситуацію, що склалася уже за часів радянської влади, коли на теренах України йшла масштабна боротьба з релігійністю у всіх її проявах. Жертвами цієї безпрецедентної атаки ставали і Божі храми, і люди, виховані у вірі. У 1934 р. церкву в Жуклі зачинили, відродилася вона тільки за німецької окупації у 1942 р. Священником став Микола Олександрович Володимирський. Його щиро поважали у селі. Коли через багато років він уже не

міг ходити і довго стояти, жуклянци запрягали коня і везли священника до церкви, а «коли належало пройти хресним ходом навколо храму, чоловіки садовили отця Миколу на дерев'яні ноші і несли, зупиняючись, за всіма канонічними правилами, навпроти усіх чотирьох сторін Церкви» [с. 102]. Скориставшись тим, що священник згодом уже не міг виконувати своїх обов'язків, влада Семенівського району таки закрила церкву, передавши її на баланс місцевого радгоспу «Партизанський».

Почалася, на жаль, традиційна в таких випадках вакханалія грабунку. Автор писав однак і про особливості, що характеризували жуклянську ситуацію: «З Семенівки і Авдіївки, Сосниці і Понорниці [сусідні містечка і села. – Автори] накинулись бажуючі щось поцупити. Дивлячись на це свавілля, отець Микола Володимирович попросив жуклян, у першу чергу – членів церковної двадцятки, забрати з храму ікони, хоругви, інше вціліле начиння, рознести по домівках і надійно сховати. Мудра людина, він застерігав селян:

– Сховайте так, щоб потім знайти вціліле. Ще знадобиться. Стін не заберуть – вони вічні. Не вічні ми. Настане час, і наші діти, онуки відновлять славу храму Господнього в нашому селі» [с. 102].

Отже, влада, яка здобула величезний і різноманітний досвід руйнування віри в серцях людей, виявилася безсилою перед мовчазною, але непохитною твердістю жителів села, які не бажали поступитися своєю святинею... Таким чином, вплив церкви продовжувався і тоді, коли в ній не правилася служба, а приміщення використовувалося для господарських потреб. Самою своєю присутністю у селі вона живила пам'ять про дійсно народний характер будівництва, доброчинність і мудрість священників. І ця традиція не переривалася ніколи. У колі її життєдайного впливу народжувалися і підростали нові покоління селян. Зазначимо принагідно, що тема ролі храму в повсякденні конкретного населеного пункту, після знаменитого «Собору» Олесея Гончара ніколи не звучала так переконливо і своєчасно, як у даній книзі.

Важливою рисою історії жуклянського храму є майже містичний збіг головних віх його існування зі знаковими подіями Російської імперії, а потім – СРСР, які позначилися на долі мільйонів людей. Дійсно, Свято-Покровська церква була освячена у 1913 р. Це переддень Першої світової війни, що зруйнувала Російську імперію, а в світовому масштабі знаменувала завершення «довгого» дев'ятнадцятого століття і початок наступ-

ного, що виявилося «коротким», бо скінчилося, на думку вчених, у 1989 р. Бозна-яким чином у мікросвіті с. Жуклі відчули ці тектонічні зрушення глобального рівня і заходилися добиватися від влади дозволу на відновлення служби у храмі, який, не дивлячись ні на що, продовжував залишатися духовним центром сільської громади.

Наступний розділ «Повернення із небуття» якраз і присвячений історії відродження храму у Жуклі, яка припала на переддень розпаду СРСР – період «перебудови». Головний тягар організаційного плану взяла на свої тендітні плечі місцева селянка Тетяна Петрівна Васильченко. З нею Автор мав тривалу розмову і був вражений пам'яттю цієї жінки, яка нагадала йому «потужний комп'ютер», бо закарбувала «сотні прізвищ, імен, десятки подій, фактів, легенд, пов'язаних із храмом, селом, мешканцями Жуклі» [С. 107]. Із світлини, вміщеної у книжці, на нас дивиться сповнене спокою і власної гідності обличчя звичайної української селянки. Можливо, саме віра й знання не книжної, а справжньої історії рідного села дали цій дивовижній жінці мудрість, сили, наполегливість і витримку, щоб довести до кінця задумане. Односельці, згуртувавшись довкола свого лідера, допомагали їй у всьому. А які духовні сили таїлися у віруючих с. Жуклі – парафіянах Храму – переконливо висвітлює розповідь про родину Шавлаків [с. 133–139].

Чимало місця в книзі займає оповідь про церковні символи, предмети, реліквії, обряди, традиції тощо. Ця, так би мовити, проста й доступна катехиза видається нам досить доречною і вкрай необхідною сьогодні. Комуністично-атеїстична епоха поволі відходить у минуле, а наслідки варварського експерименту нищення народу, його традицій, духовного коріння, самої його душі не пройшли безслідно. Тому історію православного християнства, яке тисячу років було ядром існування нашого народу, тепер доводиться вивчати з абетки.

Нова праця В. Устименка привертає увагу, крім текстів, і якісними світлинами, дбайливо зібраними дослідником. Вони показують у різних ракур-

сах зовнішній вигляд Свято-Покровського храму, привертаючи увагу до його дещо незвичної, але напрочуд гармонійної архітектури, водночас прекрасно ілюструють повсякденні турботи парафіян та священників, дають наочне уявлення про будівничих храму, активістів громади, що добивалися його відкриття. Знову ж таки своєрідним підтвердженням вищевказаних висновків може слугувати переважання групових фото.

Варто відзначити і промовисті епіграфи до розділів, які Автор запозичив переважно зі збірки поета В. Крищенка. Правда, незрозуміло, чому не вказано, що автором Духовного гімну України, вміщеному на початку розділу «Церква – символ неба і землі», є наш земляк, уродженець Ніжинщини Олександр Кониський. Праця В. Устименка вийшла якраз у рік, коли в Україні, хай і не дуже широко, але все ж відзначали 175-річчя від дня народження поета, письменника і громадського діяча. Згадка про нього у книзі такого формату була б цілком доречною. Крім того, доцільно було б збільшити обсяг розділу й відповідно інформацію про головного ініціатора спорудження церкви М. Комстадіуса. Хоча, можливо, дослідник «приберіг» зібрані документи про цю цікаву у багатьох відношеннях постать та його родину для майбутньої книжки.

Робота В. Устименка відкрила нові горизонти краєзнавства, продемонструвавши практично невичерпні можливості у вивченні минулого й сьогодення одного села, яке на пересічний погляд видається звичайнісіньким і нічим не вирізняється з-поміж сотень інших, а для Автора і, сподіваємося, багатьох його послідовників та однодумців – уродженців Жуклі, є джерелом натхнення і найпривабливішим місцем на Землі. Водночас вона започаткувала церковне краєзнавство – як розповідь не тільки про церковно-культурні пам'ятки, а про вплив Храму та його служителів на людей, показала, що означає бути віруючим сьогодні і як це позначається на духовності суспільства в цілому.

